

DRUŽBA "BRAĆE HRVATSKOG ZMAJA" U DALMACIJI

Stanko PIPLOVIĆ
Split

UDK: 061.2(497.5)(091)"19"
Pregledni znanstveni članak

Primljeno: 18. XII. 1996.

Od svog osnutka 1905. godine družba "Braća hrvatskog zmaja" u Zagrebu više puta je zabranjivana. Usprkos svemu postigla je velike uspjehe u istraživanju i promicanju hrvatske povijesti te zaštititi njene baštine. Ipak taj značajan doprinos pao je dobrim dijelom s vremenom u zaborav. Zato nakon posljednje obnove Družbe 1990., iza duge stanke od preko 40 godina, nužno je bilo istražiti, oživjeti i ocijeniti neke važnije događaje. Brojni arhivski dokumenti koji su pohranjeni u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, Arheološkom muzeju i Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu, omogućuju jasno osvjetljavanje plodnog djelovanja u Dalmaciji, zemlji burne prošlosti.

Vijesti o djelovanju družbe "Braća hrvatskog zmaja" (BHZ) dosta su rano doprle do Dalmacije. Tako je već 1907. godine zadarski *Narodni list* donio dva napisa vezana za akciju preseljenja posmrtnih ostataka P. Zrinskog i K. Frankopana u Zagreb. Veliki meštar E. Laszowski je posjetio groblje u bečkom Novom Mjestu i pregledao jamu u koju su 1885. bačene kosti hrvatskih mučenika. Novine su nadalje potanko opisale otkapanje groba 20. srpnja kojemu su prisustvovali još dr. R. Horvat, F. Hajduković, V. Deželić i S. Širola. Pronadjene kosti smještene su u sanduk i uz dužne počasti privremeno zakopane u novi grob. Tu su u dostojnim uvjetima čekale prijenos u domovinu.¹

Ubrzo su uspostavljeni kontakti i suradnja sa sličnim društvima u Dalmaciji. To su bili Kninsko starinarsko društvo kojeg je 1887. osnovao fra Lujo Marun, Hrvatsko društvo za istraživanje domaće povijesti "Bihać" u Splitu što ga je utemeljio arheolog don Frane Bulić, a nešto kasnije i Hrvatsko starinarsko društvo "Hrvatska kraljica Margarita" u Dubrovniku.² Takva udruženja su nastajala od konca XIX. stoljeća pod utjecajem narodnog preporoda, a u vezi s time i usmjeravanja zanimanja na povijest Hrvata ranog srednjeg vijeka i vladavine narodnih vladara.

¹ Iskapanje kosti Zrinskog i Frankopana, *Narodni list*, Zadar, 27. VII. 1907., 3. Exhumacija Petra Zrinskoga i Krsta Frankopana, *Narodni list*, 25. VII. 1907., 1.

² Dušan JELOVINA, Osnivanje i rad Kninskog starinarskog društva, *Starohrvatska prosvjeta*, Split, 1988, sv. 18.

*

Suradnja Družbe BHZ s Hrvatskim starinarskim društvom u Kninu (HSD), kako se od 1893. nazivalo, počela je razmjerno rano. Prvog dana rujna 1912. Družba se uključila u proslavu 25. godišnjice kninskog društva.³ Tom je prilikom dr. Rudolf Horvat održao predavanje "O Pvalu Šubiću i njegovoj dobi". Iduće godine Marun se obratio za pomoć, jer je HSD bilo u novčanim poteškoćama.

Nakon prvog svjetskog rata Marun je pokušao oživiti zamrli rad Društva. Kako je bio u još težim novčanim prilikama, pokušao je na raznim stranama isposlovati neku potporu ili zajam. Početkom 1924. godine čvršće se povezao s Družbom BHZ radi uskladjivanja djelovanja i potpore.

Iste godine "Braća hrvatskog zmaja" priredila su 16. veljače akademiju u počast svojim prvacima, velikom meštru E. Laszowskom o 35. obljetnici književnog i povijesnog djelovanja i njegovom zamjeniku V. Deželiću o 60. godišnjici života. Svečanost je bila u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu. Pozvan je i Marun koji nije prisustvovao, ali je uputio čestitke. U to vrijeme Deželić je posjetio Knin gdje ga je Marun vodio po starohrvatskim arheološkim lokalitetima. Bio je oduševljen onim što je vidio pa je 10. ožujka 1924. obavijestio Maruna kako ženski zavod za Uskrs dolazi na izlet iz Zagreba u Dalmaciju. Željeli bi svakako obići Knin pa je molio Maruna da im opet bude pri ruci. Učenice su dobile prethodno da pročitaju glasilo *Starohrvatska prosvjeta*.

Takva suradnja ubrzo je poprimila sve konkretnije oblike. Marunu je 25. travnja 1924. pisao iz Zagreba član BHZ Špiro Maršić. On je u to vrijeme prikupljao podatke o hrvatskim društvima u domovini i izvan nje, o onima koja su još postojala ili se ugasila. Sabirao je i njihove ambleme za posebnu zbirku koju je želio obraditi do proslave tisuće godišnjice hrvatskog kraljevstva. Stoga je molio Maruna da mu u tom pogledu pomogne za područje Dalmacije.⁴

U kolovozu, nakon što se bez većeg uspjeha obratio na mnoge ustanove i državna nadležstva za novčanu potporu, Marun je zamolio arhitekta Stjepana Podhorskog, koji je u to vrijeme glavna veza među društvima, da uloži svoj upliv kod Družbe BHZ kako bi mu hitno dodijelila zajam od 15.000 dinara. Dana 19. kolovoza bila je sjednica u Zagrebu pa je Podhorski preporučio Marunovo traženje. Zaključeno je sazvati sjednicu Upravnog odbora. Rješenje je bilo pozitivno. Tih dana predstavnici Družbe su posjetili Knin i okolicu, bili su na Bribiru gdje su se vršila arheološka iskopavanja. U kninskom muzeju

³ Ljetopis društva "Braće hrv. Zmaja" za 1924.-1925. godinu, *Hrvatski zmaj*, Zagreb, 1925. br. 4-5, 54.

⁴ Arhiv Hrvatskog starinarskog društva Split (dalje: AHSD), spisi bez broja od 16. II. 10 III. i 25. IV. 1924.

je sačinjen zapisnik u kojem je izražena želja za pomaganjem i suradnjom s Hrvatskim starinarskim društvom.

Nakon toga održane su dvije sjednice Sekcije za podizanje i čuvanje povijesnih spomenika Družbe BHZ kojima je prisustvovao i potpredsjednik kninskog društva arhitekt Ćiril Iveković. Na Marunovu molbu, odlučeno je za zgrade HSD u Kninu i Bribiru kupiti novi namještaj. Iste, 1924. godine Sekcija je izabrala Maruna svojim članom.⁵

Marun je čak osobno otputovao u Zagreb da kod raznih kulturnih udruženja, nadležnima i uglednih osoba isposluje sredstva za daljnji rad. Sastao se s dr. S. Rittigom, prof. Đ. Szabom, ravnateljem povijesno umjetničkog muzeja, V. Tkalčićem, kustosom etnografskog muzeja, dr. J. Matasovićem, urednikom *Narodne Starine*, I. Meštrovićem, rektorom Umjetničke akademije, i drugima. Za buduće pregovore bio je odredjen arhitekt Ć. Iveković, profesor na Visokoj tehničkoj školi. Na svim mjestima pokazano je razumijevanje za poteškoće Društva. Koncem studenog poručio je Iveković Marunu da ponovno dodje u Zagreb i osobno nastavi razgovore. Usprkos slabu zdravlju on je otputovao. Prvog dana prosinca 1924. sudjelovao je na sjednici Sekcije BHZ.

Tada nisu doneseni nikakvi zaključci, ali su oni dostavljeni Marunu pismenim putem 5. prosinca. U priopćenju su u četiri točke izneseni uvjeti pod kojima je Sekcija bila spremna suradjivati. Tražilo se proširenje Znanstvenog odbora HSD predstavnicima Družbe BHZ, JAZU, Matice hrvatske, Prosvjetnog saveza, Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora i Hrvatskog planinarskog društva te da se u Zagrebu osnuje zasebna Sekcija Hrvatskog starinarskog društva čija bi naročita briga bila uključivanje u rad istaknutih stručnjaka kojih se nedostatak osjećao. Budući da se radilo o dosta ozbiljnim zahtjevima, koji su tražili izmjenu Pravila HSD, a posebno s obzirom na traženje da u slučaju prestanka rada Društva sva njegova imovina pripadne Družbi BHZ, to je Marun pitao za mišljenje članove Znanstvenog odbora Ć. Ivekovića, M. Abramića i F. Šišića. Utvrđeno je da neki postavljeni uvjeti nisu prihvatljivi.⁶

Nakon toga, 30. prosinca 1924. Kuturno historijska sekcija BHZ održala je IV. sjednicu. Izneseno je novo stajalište da će se poduprijeti daljnja arheološka iskapanja koja je vršilo kninsko društvo uz uvjet da svi nadjeni predmeti imaju pripasti Družbi BHZ. U tu svrhu se namjeravalo osnovati poseban fond, a u dotadašnji Znanstveni odbor trebao bi se primiti jedan član Družbe. I konačno, za iskapanja koja bi financirala Družba, bili bi odredjeni posebni izaslanici. Postavljeni zahtjevi su bili dosta rigorozni i za Maruna nepovoljni, ali kako mu je bilo stalo do sporazuma, zatražio je nastavak dogovora.⁷

⁵ AHSD, spisi bez broja od 19, 20, 23. i 29. VIII, 29. IX, 8. i 17. X, 22. i 23. XI. 1924.

⁶ AHSD, spisi bez broja od 5. XII. 1924. i 14. II. 1925.

⁷ AHSD, spisi bez broja od 10. I. i 14. II. 1925.

Suradnja je imala i druge oblike. U okviru velikog broja predavanja koje je Družba BHZ držala u Zagrebu, govorilo se i o starinama Dalmacije. Tako je L. Marun 28. IV. 1924. iznio temu "Hrvatski spomenici kninskog muzeja", a Č. M. Iveković 14. I. 1925. "O važnosti kninskog muzeja hrvatskih spomenika i dužnosti BHZ prema ovomu".

I tijekom 1925. godine društva su kontaktirala u vezi s pitanjima od zajedničkog interesa. U svibnju je bio sastanak u Kninu, a u listopadu u Zagrebu. Radilo se u prvom redu o doprinosu od 5.000 dinara za istraživanje u Uzdlju gdje je pronadjeno više ulomaka natpisa kneza Mutimira. Kninsko društvo je namjeravalo na ruševinama stare crkve podignuti novu. Iveković je zamoljen da napravi nacrt. Ova crkvice na dalmatinskom Kosovu imala je biti jedan od doprinosa proslavi tisuće godišnjice hrvatskog kraljevstva. Družba BHZ je željela suradjivati i u nastavku iskopavanja na Bribiru svotom od 10.000 dinara. U idućoj godini suradnja društava donekle je zamrla. Marun se još uvijek dopisivao s Podhorskim, a na 25. skupštini HSD održanoj 23. V. 1926. imenovan je E. Laszowski, ravnatelj kraljevskog zemaljskog arhiva, zajedno s dr. F. Šišićem, dr. V. Hoffilerom, dr. J. Radonjićem, dr. S. Stanojevićem, dr. M. Abramićem, dr. Lj. Karamanom i dr. J. Petrovićem, članom Znanstvenog odbora.⁸

Tako se Hrvatsko starinarsko društvo, iako uz velike teškoće, polako oporavljalo. Godine 1927. nastavljeno je s izdavanjem društvenog glasila *Starohrvatska prosvjeta*. U pretplati i prodaji časopisa po južnoj Dalmaciji i Hercegovini mnogo je pomogla sekcija BHZ u Dubrovniku, posebno njen predsjednik Bjelovučić. Na taj način je raspačan velik broj primjeraka. Otpočela su i manja arheološka istraživanja. I kada su stvari nekako krenule, 1929. je nastupila diktatura kralja Aleksandra. Od tada je Društvo samo formalno postojalo.

*

Koliko je poznato, prvi dodir Družbe BHZ i "Bihaća" ostvaren je 1914. godine. Tada je iz Zagreba upućen predsjedniku Buliću poziv na Počasno posijelo kojeg je Družba upriličila 21. veljače u dvorani Gradjanske streljane, a u povodu proslave 25. godišnjice književnog i kulturnog rada svog velikog meštra Emilija pl. Laszowskoga i 50. rođendana njegova zamjenika dr. Velimira Deželića. U rasporedu priredbe, pored hrvatske himne, bio je proslav svečarima kojeg je sastavio dr. M. Ogrizović, zatim pjesma prigodnica Branka Širole koju je uglazbio Božidar Širola, a izvelo pjevačko društvo "Kolo". Na kraju je dr. Rudolf Horvat izrekao pozdrav u ime "Braće", a također i izaslanici drugih društava. Nakon toga slijedila je zabava.⁹ Bulić je uputio brzopjav u kojem je stajalo: "Svečarima, stražarima naše prošlosti, naših davnih ideala čestita Bulić i u ime 'Bihaća'".

⁸ AHSD, spis br. 35 od 29. VI. 1925, Obavijest br. 179/1926. od 26. svibnja.

⁹ Arhiv društva "Bihać" Split (dalje ADB), bez broja. Tiskani program s tekstem telegrama na njemu ispisanog Bulićevom rukom i datumom 21. II. 1914.

Daljnja suradnja ovih društava odnosila se na poslove oko utvrđenja tvrđave Klis. Kako je izgubila vojnički značaj, a iza prvog svjetskog rata počeo se u Dalmaciji intenzivnije razvijati turizam, stalo se razmišljati kako bi se ovaj potpuno zapušten, ali romantičan sklop mogao oživjeti. Sami bedemi i kule bili su prilično očuvani, ali su zgrade demolirane. Početkom 1929. godine obratio se Buliću iz Zagreba Stjepan Banović, član Družbe BHZ, s molbom jednog slikara da mu se dozvoli ljeti raditi u tvrđavi. On je čak predlagao da se tvrđava ustupi Družbi koja bi je, kao vrijedan spomenik, zaštitila od propadanja. Bulić je to u načelu prihvaćao, jer se nadao da bi se zajedničkim zalaganjem mogla urediti za neku praktičnu svrhu.

Uto se nastupom iduće godine za tvrđavu na Klisu zainteresirao Centralni ured za propagandu Jadrana u Splitu. U sporazumu s Općinom Klisa pristupilo se njenom uredjenju za turističke svrhe. Ali dosta opsežni radovi su se izvodili bez suglasnosti Konzervatorskog ureda i društva "Bihać", a na štetu povijesne utemeljenosti. Da bi to spriječio, Bulić se pozvao na autoritet "Braće hrvatskog zmaja" u Zagrebu. Posebno ga je smetalo što se razmišljalo kako bi se crkva sv. Vida u tvrđavi, koja je nekada bila džamija, ponovno vratila u prvobitnu funkciju iako u Klisu nije bilo ni jednoga muslimana, a u Splitu samo nekoliko trgovčica.

Na to su "Braća" napisala posebnu predstavku i 28. III. 1930. uputila je Ministarstvu prosvjete u Beograd. Kako je Laszowski nije stigao osobno sastaviti, povjerio je to Š. Banoviću. U ovom aktu je predloženo da se za poslove obnove tvrđave sastavi stručno povjerenstvo u kojemu se ne bi smjela izbjeći suradnja F. Bulića. Kako je Družba BHZ nakon obnove zrinjskog grada Ozlja stekla dosta iskustva u tim poslovima, bila je spremna u rad uključiti i jednog svog stručnjaka. Na kraju je sugerirano da se tvrđava preda društvu "Bihać" koje bi je znalo održavati.

U vezi s time obratilo se 11. travnja "Braći" u Zagrebu i Općinsko upraviteljstvo Klisa. Načelnik Perković ih je obavijestio o onome što je poduzeto da se spasi ovaj dragocjeni spomenik. Općinsko vijeće je na sjedinici 12. II. 1930. zaključilo da svaki sposoban mještalin odradi po dvije besplatne dnevnicke za popravak tvrđave, u prvom redu uredjenje pristupne ceste i puteva u unutrašnjosti. Ovo je ubrzo bilo završeno. Isto tako je pri raspravi o predračunu za tekuću godinu 18. III. 1930. zaključeno za popravak tvrđave utrošiti 288.465 dinara, a za knjigu *Historija Klisa*, promidžbu i isplatu ranijih troškova još 40.000 dinara. Načelnik je molio i Družbu BHZ da sa svoje strane pomogne obnovu.¹⁰

Problemom tvrđave na Klisu bavio se posebno S. Banović, folklorist i pisac, tada namješten na Državnoj obrtnoj školi u Zagrebu. O njenoj prošlosti i problemu uredjenja objavio je 1930. raspravu u zagrebačkome *Obzoru*. On se tada obratio školi na Klisu da mu pošalju sliku ili skicu pogleda s tvrđave na more kako bi poslužila slikaru

¹⁰ ADB, spis br. 19/1930. Uredjenje starinske tvrđave na Klisu, *Jadranska pošta*, Split, 5. IV. 1930.

Otonu Ivekoviću za izradu povijesne scene s prikazom svatova na odlasku ispod Klisa prema Bosni. Umjetnik je radi veće slikovitosti u pozadini namjeravao prikazati panoramu mora, otoka, Splita i Solina. U tu svrhu poslano je nekoliko razglednica, ali mu to nije bilo dovoljno pa je od Bulića tražio još koju fotografiju. Banović je u to vrijeme završio i raspravu o seljačkom kralju u Dalmaciji za Matičino *Kolo* pa je molio Bulića da mu pošalje grafike iz monografije *Dalmacija* koja je upravo bila prevedena na hrvatski, kako ih ne bi morali raditi iznova.¹¹

Pod raznim pritiscima sa strane, posebno javnosti, stavovi oko uredjenja kliške tvrđave su usuglašeni te su radovi završeni 1931. godine. Uz ostalo, porušene su neke novije zgrade, a uredjen je i restoran.

Nedugo zatim, 1937. godine prigodom 400. obljetnice pada Klisa u turske ruke i pogibije Petra Kružića, odlučeno je u tvrđavi postaviti spomen-ploču. U financiranju su sudjelovali društvo "Bihać", družba BHZ i Općina Klis. Odabrano je mjesto u unutrašnjosti blizu ulaza na vertikalnoj kamenoj hridi. Fotografije je tajnik L. Katić poslao Družbi u Zagreb. Uprava "Bihaća" je pripremila sadržaj teksta, ali ga je uprava Družbe BHZ željela dopuniti. Međutim, kako se radilo o formulaciji koju je sastavio tada već pokojni Bulić, iz poštovanja prema njemu zadržana je prva varijanta. S izradom ploče se kasnilo pa je završena tek 1938. godine. Za otkriće se pripremalo veliko slavlje. Načelnik je sastavio govor, tiskan je plakat kojim je upućen poziv Hrvatima da prisustvuju svečanom činu kojeg je trebao izvršiti u ime dr. Vlatka Mačeka njegov izaslanik prof. dr. Ante Cividini. Bojeći se da se ne pretvori u političku manifestaciju, vlasti su dan prije zabranile skup. Razmišljalo se da se proslava odgodi, ali kako je Družba u Zagrebu izvršila sve pripreme, ploča je bila otkrivena 25. rujna bez prisustva javnosti.¹²

Medju istaknutim članovima Družbe "Braća hrvatskog zmaja" bio je don Lovre Katić, zmaj Gospe do Otoka. Bavio se posebno povijesnim pitanjima Solina i njegove okolice u srednjem vijeku.¹³ Bio je tajnik društva "Bihać". Kada je 3. XI. 1943. priredjena komemorativna akademija u spomen preminulih zaslužnih Hrvata, uz velikog meštra M. Deželića, govorio je i Katić. Iste godine držao je još dva predavanja, i to 26. svibnja "Hrvatski sabori za vrijeme kralja Tomislava", a 29. rujna "Seoba naroda u Italiji i na našem narodnom području". Iduće godine 7. lipnja na redovitom sastanku Družbe BHZ držao je predavanje "Zasluge glagoljaša za hrvatski narod", kao uvod u skoru posvetu spomen-ploče o 1300. obljetnici pokrštenja Hrvata. On je i

¹¹ ADB, spisi br. 12/1929, 19 i 34/1930. Stipan BANOVIĆ, Sudbina jednog svjedoka naše narodne epike i nejkrvavije tvrđave na svijetu, *Obzor*, Zagreb 21-29. III. 1930., 5. Stipan BANOVIĆ, Najnoviji bojevi oko kliške tvrđave, *Obzor*, Uskrs 1930. 5.

¹² ADB, spisi br. 19, 26, 28, 29 i 41/1937. Spisi bez broja iz 1938. Spisi br. 14-25/1938.

¹³ Lovre KATIĆ, *Rasprave i članci iz hrvatske povijesti*. (Odabrao Željko Rapantić), Split, 1993.

sastavio tekst koji je 17. rujna svečano otkriven u zagrebačkoj prvostolnici.¹⁴ U društvenom glasilu *Hrvatski zmaj* 1944. pretisnut je njegov članak "Sv. Marija de Taurello" objavljen u božićnom prilogu *Jadranskog dnevnika* u Splitu 1935. godine.

*

U Dubrovniku je postojala dobro organizirana sekcija "Braće hrvatskog zmaja". Njen osnivač i meštar je bio advokat dr. N. Zvonimir Bjelovučić, zmaj sutvidski. On je bio član još od 1910. O 1000. godišnjici hrvatskog kraljevstva, 1924. i 1925., održan je u južnoj Dalmaciji niz predavanja. Godine 1927., prigodom 25. obljetnice njegovog literalnog i političkog djelovanja upriličena je 24. listopada u hotelu "Gradac" svečanost kojoj su prisustvovali članovi "Braće", njihovi prijatelji i novinari. Tada je u Dubrovniku bilo još 13 članova:

- Nino Bjelovučić, posjednik i trgovac, zmaj dubrovački,
- Stijepo Bjelovučić, novinar i direktor banke, odbornik Družbe, zmaj janjinski.
- dr. Niko Kisić, veleposjednik, blagajnik Družbe, zmaj komolački,
- Miho Kisić, novinar i notar u Metkovićima, zmaj riječki,
- Petar Slovinić, upravitelj okružnog ureda, tajnik Družbe, zmaj budvanski,
- Đuro Rašica, posjednik, zmaj lapadski,
- Niko Koprivica, donaćelnik dubrovački, potpredsjednik Družbe, zmaj cavtatski,
- dr. Vicko Svilokos, profesor nautičke škole, odbornik Družbe, zmaj gruški,
- don Spaso Korunić, župnik u Liscu i općinski predsjednik u Stonu, zmaj smokovički,
- Niko Buško, načelnik Stona, zmaj stonski,
- dr. Stjepo Perić, podnačelnik Stona, odbornik Družbe, zmaj brodački,
- dr. Josip Posedel, općinski vijećnik u Dubrovniku i književnik, zmaj šipanski,
- Renè Lettis, ravnatelj Saveza turizma u dubrovačkoj županiji, zmaj lovranski.¹⁵

Na proslavu su došla iz Zagreba dva posebna odaslanika Družbe, i to dr. Jurica Kumičić, zmaj sisolski, odvjetnik u Zagrebu, sin književnika Eugena Kumičića, te dr. Arković, zmaj vinkovački.¹⁶

Bjelovučić je inače bio rodom iz Janjine na Pelješcu. Studirao je pravo u Zagrebu i Beču, a sudsku praksu obavljao u Dubrovniku i Trstu. Istaknuti je javni i politički djelatnik. Zalagao se posebno za unapredjenje zavičaja. U razdoblju između dva rata borio se za pro-

¹⁴ Iz Viteškog Reda Hrvatskog Zmaja, *Hrvatski zmaj*, Zagreb, 1944., 91, 93, 121 i 123.

¹⁵ ADB, spisi bez broja, materijali koje je dr. Bjelovučić poslao Konzervatorskom uredu u Splitu 18. X. 1927.

¹⁶ Slavlje "Braće Hrvatskog Zmaja" u Dubrovniku, *Narodna Svijest* (dalje: *NS*), Dubrovnik, 27. X. 1927. 4.

vodjenje agrarne reforme u Dalmaciji. Godine 1927. bio je kandidat HSS u Hercegovini. Nije uspio jer je u Zagrebu osuđen na mjesec dana zatvora, ali se i dalje bavio političkom djelatnošću.¹⁷

Kroz proteklih 25 godina, u vremenu 1902.-1927., Z. Bjelovučić je objavio 21 rad s područja povijesti obradjujući pretežito južnu Dalmaciju, a u tisku je imao još 6. Među njima je i članak o kraljici Margariti čiji je rukopis poslao Buliću da ga pročita i zajedno s M. Abramićem i Lj. Karamanom dade primjedbe.¹⁸ Isto tako kada je Matica hrvatska 1929. tiskala njegovu radnju "Crvena Hrvatska i Dubrovnik", molio je Karamana i Bulića da mu otvoreno kažu što misle o njoj. Na to mu je poslana recenzija koju je godinu ranije napisao Bulić. U njoj je navedeno kako je tekst rastrgan, bez pravog sustava i stroge kritičnosti. Datiranje spomenika mu je bez znanstvenog utemeljenja, jer po mišljenju Karamana crkva sv. Stjepana u Dubrovniku nije iz X. već negdje iz XIII. stoljeća.¹⁹ Inače u iznošenju podataka Bjelovučić nije uvijek pouzdan jer se služio pretpostavkama.

Sutradan nakon proslave, 25. listopada 1927. dubrovački ogranak BHZ je imao sjednicu. Iz dnevnog reda se vidi da se tada bavio postavom spomen-ploča Petru Zrinskom u Perastu, narodnom borcu Mihi Klaiću u Dubrovniku, hrvatskim piscima Marku Brueroviću i Nikoli Nalješkoviću na kućama Blagog djela i dr. Martekinija. Posebna točka posvećena je crkvi sv. Stjepana na groblju u Dubrovniku i pripremama za postavu ploče hrvatskom kralju Stjepanu Miroslavu i njegovoj ženi kraljici Margeriti koji su je obnovili.

Naime 1927. sekcija BHZ je istraživala ruševine te crkve u dogovoru s dr. M. Abramićem iz Arheološkog muzeja u Splitu. Iskapalo se u unutrašnjosti. Dr. Bjelovučić, koji je bio povjerenik Konzervatorskoga ureda u Splitu za područje Pelješca i Mljeta, i don Niko Gjivanović pretraživali su po arhivu i knjižnici Male braće. Na osnovu toga su zaključili da je crkva građena sredinom X. stoljeća te da je u njoj ukopana kraljica Margarita zvana Mara.

Dana 11. listopada iste godine Bjelovučić je držao predavanje o historijatu ove crkve u društvu "Bošković" dok je N. Gjivanović govorio o tehničkoj strani iskapanja i starohrvatskoj ornamentici iz ove crkve. Nakon toga na molbu maturanata gimnazije, Bjelovučić je upričio ciklus predavanja iz domaće povijesti. Osim toga, on je u dubrovačkim novinama *Narodna Svijest* objavio kroz više brojeva podlistak o hrvatskim kraljevima u Dubrovniku.²⁰

To je bilo vrijeme žive djelatnosti ogranka "Braće" u Dubrovniku. Tako je 16. studenog 1927. održana u dvorani Hrvatske radničke zadruge svečana sjednica. Predsjednik Z. Bjelovučić je govorio o

¹⁷ Dr. Nikola Zvonimir Bjelovučić, *NS*, 8. IX. 1927., 5.

¹⁸ ADB, bez broja. Bjelovučićeva dopisnica Buliću primljena 18. XI. 1927. 25 godišnjica književnog rada Dr. N. Z. Bjelovučića, *NS*, 20. X. 1927., 3. 25 godišnjica kulturnog i političkog rada Dr. N. Z. Bjelovučića, *Dubrovački list*, Dubrovnik, 32. X. 1927., 3.

¹⁹ ADB, spisi br. 7/1930.

²⁰ Historična predavanja, *NS*, 13. X. 1927., 4. Hrvatski kraljevi u Dubrovniku, *NS*, 13. 1. 27. X. 17. XI. i 1. XIII. 1927., 2.

obilježavanju 16. studenog. Toga dana je naime obnovljena Družba BHZ koja je osnovana još 1408. godine. Pored toga proslavljena je promocija na čast doktora prava brata potpredsjednika ogranka dr. Nike Koprivice, podnačelnika i predsjednika Oblasnog odbora. Odlučeno je provesti Tomislavov dan u Dubrovniku te pristupiti sakupljanju priloga za spomenik kralju Tomislavu u Zagrebu, a po odobrenju Ministarstva unutrašnjih djela. Zaključeno je da se uputi zajednička čestitka ocu starohrvatske arheologije L. Marunu prigodom 70. godišnjice života i 40. godišnjice njegova rada na istraživanju naših spomenika. Ova svečanost je upriličena za 10. prosinca. Na kraju je još odlučeno da ogranak Družbe u Dubrovniku tiska knjigu *Hrvatski kraljevi u Dubrovniku* napisanu na osnovu podataka iz dubrovačkog arhiva.²¹

Družba BHZ u Dubrovniku održavala je stalne veze s povijesnim društvima Dalmacije. Za to se posebno zalagao meštar Bjelovučić koji je od 1908. bio član utemeljitelj Hrvatskog starinarskog društva u Kninu, a i član utemeljitelj "Bihaća". On se dopisivao s Bulićem i kontaktirao s Karamanom. A u sukobu, koji je izbio između Bulića i Maruna zbog nekih kompromisnih formulacija u Pravilima kninskog društva na štetu hrvatskog imena, odlučno je stao na stranu prvoga. Posebno se usprotivio odluci da HSD proširi područje svoje djelatnosti na povijest drugih "Slavena na Jadranu". Javno je zbog toga napao Maruna u božićnom broju *Hrvatskog prava* 1927. godine.²² A na sjednici kninskog Društva od 19. veljače 1928. predložio je promjenu njegovih Pravila.²³

Početakom 1928. po Pravilima "Bihaća" utemeljeno je hrvatsko starinarsko društvo "Hrvatska kraljica Margarita" u Dubrovniku za teritorij bivše Republike. Za predsjednika je izabran Z. Bjelovučić.²⁴ Novo Društvo i ogranak "Braće" djelovali su usporedno. Štoviše, u upravama su bile mnoge iste osobe. Na 23. IV. 1930. Društvo je imalo svoju IV. redovitu godišnju skupštinu. Pročitana je izvještaj o proteklom radu, a posebno o iskopinama u Cavtatu. Izabrana je nova uprava na čelu koje je ostao Bjelovučić, novi potpredsjednik je bio don Đuro Krčak župnik, tajnik fra dr. Bogoljub Velnić, blagajnik dr. Niko Kisić, čuvar Ivo Scattolini slikar. U Strukovni odbor su ušli: dr. Josip Posedel, fra dr. Urban Talija i Ivo Kunčević. Među članovima Društva bili su i Juro Verementa, Vlaho Fortunić, dr. Niko Koprivica, Petar Slovinić, don Ivo Fabris i dr. Vicko Svilokos.²⁵

²¹ Promocija, *Dubrovački list*, 7. XI. 1927. Braća Hrvatskog Zmaja, ogranak Dubrovnik, NS, 24. XI. 1927., 2. AHSD, spisi bez broja od 16. XI. i 5. XII. 1927.

²² Pravila Hrvatskog Starinarskog Društva u Kninu, *Starohrvatska prosvjeta*, Zagreb-Knin, 1927., 151. ADB, br. 14/1927. Bjelovučićeva pisma Buliću od 11. i 25. prosinca.

²³ ADB, bez broja, Bjelovučićeve primjedbe na Pravila koje je dostavio upravi "Bihaća" da je pročitaju na sjednici u Kninu budući da osobno nije mogao prisustvovati, 3. II. 1928.

²⁴ ADB, bez broja, Bjelovučićevo pismo Buliću od 25. I. 1928.

²⁵ ADB, spisi br. 49/1930.

Družba BHZ u Zagrebu imala je 1930. godine 65 članova, a postojao je još samo ogranak u Dubrovniku. Bjelovučić je nastojao da se osnuje i u Splitu kao važnom kulturnom središtu. Tamo je već bilo više "zmajevaca". Pored don Frane Bulića to su Josip Jug, inženjer banske uprave, te dr. Rikard Lerch, činovnik na pošti, a u Primorskoj ih je banovini još 6. Stoga se 1929. pripremalo osnivanje ogranka u ovom gradu, ali je to dosta zapinjalo, posebno što je Lerch ubrzo premješten u Beograd.²⁶

Iste godine u prostorijama Družbe BHZ nad Kamenitim vratima u Zagrebu don Bare Poparić držao je 6. studenog predavanje o Buliću. Dvorana je bila puna. Iznešeno je cijelo Bulićevo znanstveno djelovanje, a posebno značenje najnovije borbe oko smještaja spomenika Grguru Ninskom u Splitu. Na kraju je predavač protumačio natpis na sarkofagu što ga je Bulić pripremio za svoju sahranu na starokršćanskom lokalitetu Manastirine u Solinu.²⁷

Godine 1930. proslavljena je peta obljetnica postojanja ogranka "Braće hrvatskog zmaja" u Dubrovniku. Svečanost je priredjena na Jurjev dan 23. travnja. Ujutro je bila misa u zmajskoj crkvi sv. Jurja na Pilama, a poslije podne članovi su se okupili na grobu kraljice Margarite u crkvi sv. Stjepana. Navečer je održana XXIII. glavna skupština kojoj je prisustvovala uprava i članovi, a kao gosti Ivo Kunčević, Luka Koprivica i Vjekoslav Körper, članovi Hrvatskog stari-narskog društva. Iz izvještaja tajnika don Đure Krečaka vidljivo je da je ogranak 1929. bio vrlo djelatan. Tako su otkrivene spomen-ploče kralju Tomislavu u Moluntu u Konavlima, druga u Momićima u općini Opuzen, a treća prigodom završetka zvonika u Kliševu. Svečanostima u Kliševu prisustvovao je izaslanik Družbe Petar Slovinčić, zmaj budvanski, ali mu sresko poglavarstvo nije dozvolilo govoriti. I spomen-ploča Klaiću je bila završena. Održane su zadušnice hrvatskim velikanima Zrinskom i Frankopanu, Starčeviću i Radiću, ali ne i Kvaterniku, jer je poglavarstvo to zabranilo. Članovi ogranka dosta su pisali u novinama. među njima su Zvonimir Bjelovučić, Vlaho Fortunić i Petar Vlašić. U časopisima su suradjivali Antun Liepopili, dr. Urban Talijski, Tomislav Macan, Petar Vlašić i Ante Gnječ. Naročito je velik broj radova Bjelovučića koji je pisao o kupovini svojih zemalja Dubrovačke republike, o Hrvatima od Neretve do Bojane te o Crvenoj Hrvatskoj i Dubrovniku. Održana su predavanja o Zrinskom i Frankopanu, o Francuzima i Englezima u Stonu, o ljepotama otoka Mljeta, Hrvatima u Rumunjskoj te hrvatskoj umjetnosti u Stonu.

Na skupštini 1930. izabrana je nova uprava od 15 članova. Predsjednikom je i dalje ostao Bjelovučić, a njegov zamjenik Niko Koprivica. Tajnikom je postao dr. fra Bogoljub Velnić, zmaj draški, sa zamjenikom Josipom Baljkasom, zmajom Krešimirova grada. Blagajnikom je ostao Niko Kisić. Još su izabrani kapelan, redatelj, knjižničar, zborovodja i barjaktar sa zamjenicima te 15 odbornika.

²⁶ ADB, bez broja. U dopisnici koju je Bjelovučić 16. VI. 1929. uputio Buliću navedena su sva imena splitskih "zmajeva", ali su nečitka. ADB, br. 49/1930.

²⁷ ADB, bez broja. Pismo don Kerubina iz Zagreba Buliću 7. XI. 1929.

Dana 16. XI. 1930. održana je XXV. glavna skupština dubrovačkoga ogranka BHZ. Proslavljena je 25. godišnjica ponovnog oživljavanja družbe "Braća hrvatskog zmaja" koju su na ovaj dan obnovili Laszowski i Deželić. Tom je prigodom meštar Bjelovučić iznio podatke o Družbi koju je 1408. osnovao ugarsko-hrvatski kralj Žigmund Luksemburgovac, njen prvi veliki meštar. U početku je bilo samo 12 zmajevaca, među njima ugledne hrvatske velmože. Od obnove Družba je popularizirala djelo Zrinskog i Frankopana, dobila i uredila grad Ozalj, tiskala veći broj knjiga i podigla mnoštvo spomenika znamenitim Hrvatima.²⁸

Dubrovački ogranak BHZ stalno je bio djelatna, pa i u ratnim godinama 1943.-44. U to vrijeme Družba je preustrojena i donesen njen novi ustav. U vezi s time izabrana je i nova uprava u Dubrovniku s pročelnikom Đurom Krečkom, zmajem sv. Mihajla na Lapadu. Najpreči zadatak kojeg je ogranak postavio, bio je vratiti arhivsku gradju grada koja je svojedobno bila odnesena u Beograd i Beč. Pored toga pokrenuto je pitanje uklanjanja raznih talijanskih natpisa i ploča po gradu te vraćanje starih povijesnih imena ulicama i trgovima.²⁹

²⁸ ADB, spisi br. 49/1930.

²⁹ Viktor MOHR, Ljetopis za radnu godinu 1943/1944., *Hrvatski zmaj*, Zagreb, 1944., 106.

Stanko Piplović: THE ASSOCIATION "BRAĆA HRVATSKOG ZMAJA"
(BRETHREN OF THE CROATIAN DRAGON) IN DALMATIA

Summary

First information on the work of the association "Brethren of the Croatian Dragon" in Zagreb spread early to Dalmatia. Already in 1907 the Zadar "Narodni list" wrote about the relics of P. Zrinski and K. Frankopan being transferred to their mother country. Similar associations in the South of the country were contacted, e.g. the Croatian archaeologist association in Knin founded in 1887 by L. Marun, the Croatian association "Bihać" in Split, occupied with doing research in national history, founded in 1894 by F. Bulić and the Croatian archaeologist association "Hrvatska kraljica Margarita" ("Croatian Queen Margaret"), which was established a bit later. The founding of such associations was stimulated by the Croatian Illyrian movement at the end of the 19th century. Furthermore, professions emerged tied to history of the Croatian people in that region in the early middle ages.

Co-operation was continued and reached its peak between the two world wars. Lectures were held, commemorative tablets were erected for meritorious Croats and important anniversaries were celebrated like the one in 1925 at the occasion of the millennial anniversary of the Croatian kingdom. Journalistic and publishing activities as well as archaeological excavations were supported financially and stimulated expertly. Hereby the association "Braća hrvatskog zmaja" played an important role in 1930, when the fortress at Klis was adapted for touristic purposes and comprehensive works had to meet expert and conservation requirements.

Besides, in Dubrovnik was a well-organised and rather active branch of this association headed by its founder and master Zvonimir Bjelovučić. It consisted of 15 members of which all were eminent inhabitants of Dubrovnik and its surrounding.

There were also some members of the association in Split working in the cultural and scientific field. Among them a special place belongs to the archaeologist and monument conservationist don F. Bulić and the historian don L. Katić, a dragon from Our Lady from Otok. Even under very difficult conditions imposed by World War II, the association in Dalmatia continued with certain of its activities to be prohibited in 1946. The main contribution of the association "Brethren of the Croatian Dragon" was doing research and spreading information on Croatian cultural history.